

Westerse Bos, Middendorp & Oosterse Bos

Cultuurhistorische waardering bebouwing en
omliggend landschap

November 2008

Inhoudsopgave	
1 Inleiding	2
1.1 Inleiding	2
1.2 Opdracht/doel.....	2
1.3 Project en organisatie	2
2 Werkwijze	3
2.1 Veldwerk en bureauonderzoek	3
2.2 Beschrijving	3
2.3 Waardering.....	3
2.3.1 Waardering gebouwen	3
2.3.2 Waardering landschappelijke elementen	4
3 Aanbevelingen/aandachtspunten.....	5
3.1 Nader onderzoek	5
3.2 Advies gemeentelijke monumentenstatus.....	5
3.3 Begrenzing gebieden.....	5
4.1 Geomorfologie	6
4.2 De bewoningsgeschiedenis	6
4.2.1 Het oude landbouwsysteem	6
4.2.2 Werkverschaffingsproject.....	8
5 Cultuurhistorische waardering	9
5.1 Inventarisatie.....	9
5.2 Analyse	9
5.2.1 Ruimtelijk	9
5.2.3 Architectonisch	12
5.3 Waardering.....	16
5.3.1 Ruimtelijk	16
5.3.2 Architectonisch	17
6 Bronvermelding	18
Bijlage 1: Ruimtelijke waardering van Westerse Bos op A3 formaat	19
Bijlage 2: Waardering gebouwen van Westerse Bos op A3 formaat.....	19
Bijlage 3: Ruimtelijke waardering van Middendorp op A3 formaat	19
Bijlage 4: Waardering gebouwen van Middendorp op A3 formaat.....	19
Bijlage 5: Ruimtelijke waardering van Oosterse Bos op A3 formaat.....	19
Bijlage 6: Waardering gebouwen van Oosterse Bos op A3 formaat	19
Bijlage 7: CD-Rom met Eindrapport en inventarisatie Westerse Bos, Middendorp en Oosterse Bos op perceels- en gebouw niveau.....	19
Bijlage 8: Inventarisatie Westerse Bos op perceels- en gebouwsniveau.....	19
Bijlage 9: Inventarisatie Middendorp op perceels- en gebouwsniveau.....	19
Bijlage 10: Inventarisatie Oosterse Bos op perceels- en gebouwsniveau.....	19

1 Inleiding

1.1 Inleiding

De problematiek van op een verantwoorde wijze omgaan met cultuurhistorisch erfgoed is de laatste jaren bijzonder actueel. Landelijk gezien worden er op grote schaal door onder andere provincies en gemeenten inventarisaties en waarderings uitgevoerd. In de waardering van erfgoed speelt selectie een belangrijke rol. Wat is dusdanig waardevol dat behoud wenselijk is en wat zou eventueel vernieuwd mogen worden. Voordat hierover een besluit genomen kan worden, moet eerst geïnventariseerd worden wat dit erfgoed is.

De gemeente Emmen is in dit licht voornemens het Bestemmingsplan Buitengebied te actualiseren. In dit proces krijgen de streekdorpen Oosterse- en Westerse Bos en Middendorp bij Schoonebeek bijzondere aandacht. Het huidige bestemmingsplan voor Schoonebeek biedt niet genoeg ruimte om de cultuurhistorische waarden van bovengenoemde nederzettingen te waarborgen. De gemeente Emmen vraagt daarom van deze drie streekdorpen een cultuurhistorische waardering die de basis moet gaan vormen voor een betere verankering van deze waarden in het nieuwe bestemmingsplan. Om de cultuurhistorische waarden goed te kunnen vertalen naar het bestemmingsplan is gekozen een driedeling in de waardering (hoog, midden en laag). De waarderingsmethode wordt in paragraaf 2.3 verder uiteengezet.

1.2 Opdracht/doel

Drents Plateau had als opdracht de eerste stappen in het proces om te komen tot een goede verankering van de cultuurhistorie in het nieuwe bestemmingsplan. De vraag van de gemeente was een:

- inventarisatie en beschrijving van de bebouwing en het landschap van de nederzettingen
- waardering van de cultuurhistorisch belangrijke objecten, elementen en structuren.

Dit rapport is hier de weerslag van.

1.3 Project en organisatie

Drents Plateau was opdrachtnemer van het project. Vanuit Drents Plateau is een projectleider (Willem Vletter) en een projectuitvoerder (Marjan de Groot) ingeschakeld. Daarnaast is een projectuitvoerder ingehuurd van Veldwerk Nederland (Jan van Ginkel). Vanuit de gemeente Emmen werd het project gecoördineerd door Jeroen Doseman.

2 Werkwijze

2.1 Veldwerk en bureauonderzoek

In de maanden juni tot en met oktober 2008 is het veldwerk uitgevoerd. Voor zowel de objecten als voor het cultuurlandschap is aan de hand van een inventarisatieformulier ter plekke gekeken naar de cultuurhistorische waarde. Hierbij is de samenhang tussen het object, het erf en het cultuurlandschap meegenomen in de waardering. Van elk object en alle landschappelijke elementen is een uitgebreide fotorapportage gemaakt. Groenelementen zijn niet afzonderlijk gewaardeerd, maar maken deel uit van landschappelijke elementen als percelen, wegen en dijkjes.

Naast het veldwerk heeft er bureauonderzoek plaatsgevonden, waarbij gebruik is gemaakt van de informatie van het monumenteninventarisatie project (MIP), van de kennisinfrastructuur cultuurhistorie (KICH) van de Rijksdienst voor archeologie, cultuurlandschap en monumenten (RACM), van historische atlanten en van literatuur.

2.2 Beschrijving

Zoals in de vorige paragraaf is aangegeven is voor zowel de beschrijving van de objecten als van het cultuurlandschap een inventarisatieformulier gemaakt met daarop vermeld de belangrijkste gegevens van het object of het landschapselement, een beschrijving, de locatie en de waardering, geïllustreerd met een kleurenfoto. Voor de eenduidigheid komen de inventarisatienummers van de objecten overeen met die van de landschappelijke elementen. Elk deelgebied (Westerse Bos, Oosterse Bos en Middendorp) heeft zijn afzonderlijke inventarisatienummers (inv. nr. 1 t/m...). De inventarisaties van de drie deelgebieden zijn als bijlage toegevoegd (bijlage 1: DVD met inventarisatie van Westerse Bos, Oosterse Bos en Middendorp)

2.3 Waardering

2.3.1 Waardering gebouwen

De cultuurhistorische waardering van de gebouwen heeft plaatsgevonden aan de hand van onderstaande criteria¹:

- De *architectuurhistorische waarde*. Hierbij is gekeken naar het belang van het gebouw voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek. Hierbij valt te denken aan een kenmerkende stilistische of typologische ontwikkeling in de lokale/regionale architectuur, het bijzondere materiaalgebruik, ornamentiek en/of constructie.
- De *cultuurhistorische waarde*. Hierbij is gekeken naar het belang van het gebouw voor de lokale/regionale geschiedenis
- De *stedenbouwkundige/landschappelijke waarde*. Hierbij is gekeken naar het belang van het gebouw in relatie tot de omgeving. Hoe beeldbepalend (positieve bijdrage) ligt het gebouw in een landschappelijke of stedenbouwkundige setting. Vormt het gebouw een complex met het erf of overige objecten op dat erf. Vormt het gebouw een ensemble met nabijgelegen gebouwen.
- *Gaafheid/authenticiteit*. Hierbij is gekeken naar de oorspronkelijkheid/gaafheid van het gebouw.
- *Uniciteit/zeldzaamheid*. Hierbij is gekeken naar het weinig voorkomen van het object per gemeente of regio.

Per object is in een matrix per criterium de score aangegeven. Naar gelang de waarde heeft het object per criterium 1, 2 of 3 kruisjes gekregen.

¹ De onderzoeksmethode is gebaseerd op de methodiek ontwikkeld door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg voor het Monumenten Selectie Project (MSP) en wordt landelijk gehanteerd.

X: laag

XX: midden

XXX: hoog

Elk criterium (kruisje) weegt even zwaar. De totaalscore ontstaat door het optellen van de kruisjes (zie kolom totaalscore in matrix). De totaalscore is ook weer onderverdeeld in laag, midden en hoog.

5-7 kruisjes: laag

8-10 kruisjes: midden

11-15 kruisjes: hoog

2.3.2 Waardering landschappelijke elementen

Voor de waardering van landschappelijke elementen is een gelijksoortige methode toegepast als voor de gebouwen, aan de hand van onderstaande criteria:

- De *cultuurhistorische waarde*. Hierbij is gekeken naar het belang van het element voor de lokale/regionale geschiedenis.
- De *landschappelijke waarde*. Hierbij is gekeken hoe beeldbepalend (een positieve bijdrage) het element is in een landschappelijke setting ligt
- *Gaafheid/authenticiteit*. Hierbij is gekeken naar de oorspronkelijkheid/gaafheid van de elementen, met name in relatie tot de situatie rond 1900.
- *Uniciteit/zeldzaamheid*. Hierbij is gekeken naar het weinig voorkomen van de elementen per gemeente of regio

Per element is in een matrix per criterium de score aangegeven. Naar gelang de waarde heeft het element per criterium 1, 2 of 3 kruisjes gekregen.

X: laag

XX: midden

XXX: hoog

Elk criterium (kruisje) weegt even zwaar. De totaalscore ontstaat door het optellen van de kruisjes (zie kolom totaalscore in matrix). De totaalscore is ook weer onderverdeeld in laag, midden en hoog.

4-6 kruisjes: laag

7-9 kruisjes: midden

10-12 kruisjes: hoog

3 Aanbevelingen/aandachtspunten

3.1 Nader onderzoek

Tijdens dit project zijn een aantal onderwerpen aan de orde gekomen waarvan het belang voor de cultuurhistorie groot zou kunnen zijn: (vervolg)onderzoek wordt aangeraden.

- onderzoek naar de kwaliteiten van gebouwen en erven aan de Europaweg en van Noordwest Schoonebeek
- bijzondere aandacht daarbij voor de streken Oosterkamp en Koelveen
- voorts aandacht voor de landschappelijke eenheid tussen de buurtschap Oosterse Bos en het Oosteindsche veen (niet of half ontgonnen percelen van de Oosteindsche landen waarin de slagenstructuur zich voortzet).
- in het kader van de mogelijke herinrichting van het dal van het Schoonebeekerdiep zou ook vanuit de gaafheid van de buurtschappen gekeken moeten worden naar de herindeling van het beekdal

3.2 Advies gemeentelijke monumentenstatus

Een viertal objecten scoren hoog in de inventarisatie en bezitten geen monumentenstatus. Het verdient aanbeveling om voor deze objecten een aanvraag in te dienen voor de status van gemeentelijk monument. Deze objecten bezitten een dusdanig hoge cultuurhistorische waarde dat ze van gemeentelijk belang zijn.

- Middendorp 12
- Middendorp 14/16/18
- Westersebos 16
- Westersebos 30a (eventueel provinciale monumentenlijst)

3.3 Begrenzing gebieden

De bebouwing in Oosterse Bos gelegen aan de Europaweg is meegenomen in de inventarisatie omdat ze binnen de begrenzing van het beschermde dorpsgezicht ligt. De ruimtelijke karakteristiek van de Europaweg is echter verschillend aan die van Oosterse Bos. Ruimtelijk gezien behoort deze bebouwing niet tot Oosterse Bos.

De boerderij Oostersebos 25 ligt buiten de begrenzing van het beschermde dorpsgezicht. Ruimtelijk gezien behoort het pand bij Oosterse Bos en geadviseerd wordt om het toe te voegen aan het gebied.

4 Nederzettingsgeschiedenis²

Westerse Bos, Middendorp en Oosterse Bos maken deel uit van het dorp en voormalige gemeente Schoonebeek. De nederzettingsgeschiedenis van de drie bewoningslinten moet dan ook gezien worden in het licht van de geschiedenis van Schoonebeek.

4.1 Geomorfologie

Op basis van het huidige reliëf (geomorfologie), de bodem en enkele kaartstudies kan het dorpsgebied van Schoonebeek globaal worden verdeeld in een drietal natuurlijke landschappen die bepalend zijn geweest voor de inrichting van het oorspronkelijke cultuurlandschap. Het noorden van het dorpsgebied bestond uit een hoogveenmoeras dat de zuidelijke rand vormde van het grote Boertangerveen. Tussen het veen en het beekdal in het zuiden lag een overgangszone met zandruggen. Het lage deel van het dorpsgebied werd gevormd door het beekdal van het Schoonebeekerdiep.

De ondergrond van het veengebied werd gevormd door een voormalige dekzandvlakte met een gering reliëf, die in zuidelijke richting afwaterde op een voorloper van het Schoonebeekerdiep. Toen na de laatste ijstijd het grondwater steeg, stagneerde in de ondiepe laagten tussen de dekzandruggen het oppervlaktewater. Vanaf 4500 v. Chr. kwam de veenvorming goed op gang door de groei van veenmossen die zich onafhankelijk van het grondwater konden ontwikkelen door hun vochthoudend vermogen.

Op den duur werden ook de hoger gelegen zandruggen met veen bedekt. Zo ontstond een dik veen pakket van vooral veenmossen, dat op sommige plaatsen meer dan vier meter dik was. In zijn natuurlijke toestand, die naar we mogen aannemen in dit gebied tot de middeleeuwen heeft geduurd, was het veen een ontoegankelijk woest gebied.

Op zandopduikingen langs de randen van het beekdal was de vegetatie minder vochtig. Deze overgangszone tussen het hoogveen en het beekdal werd gevormd door lage dekzandruggen. De oost-west georiënteerde ruggen werden in het eindstadium van de laatste ijstijd (het Weichselien) door de wind afgezet. Op deze hoog gelegen 'zandeilanden' concentreerde zich de eerste bewoning.

4.2 De bewoningsgeschiedenis

4.2.1 Het oude landbouwsysteem

Uit de vorige paragraaf valt af te leiden dat de eerste bewoners werden geconfronteerd met een vrijwel ontoegankelijke veenwildernis. Het zal geen eenvoudige opgave zijn geweest om dit landschap te cultiveren en er een bestaan op te bouwen. Pas vanaf de zeventiende eeuw zijn de resultaten van de door hen gevolgde ontginningwijze in de bronnen voorhanden. Vanaf die tijd geven de grondschattingen inzicht in het grondgebruik en de groei van de nederzetting.

De hoven (boerderijen) lagen in vier afzonderlijke linten op verschillende afstanden van het Schoonebeekerdiep. Zij volgden de lange smalle zandruggen tussen het beekdal en het hoogveen. Door deze gebroken lineaire structuur van bewoningsassen werd Schoonebeek opgedeeld in een aantal buurtschappen: Westeinde (het tegenwoordige Westerse Bos) ten westen van de Bargerbeek en Kerkeinde (het huidige dorp Schoonebeek), Middendorp en Oosteinde (het tegenwoordige Oosterse Bos) tussen De Bargerbeek en de Ellenbeek.

² Elerie, H. Het Veengebied tot 1850 in Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe, redactie: Gerding, M.A.W. e.a., Boompers, Meppel, 1989.

De langgerekte hoevestroken in
Middendorp in 1900

Binnen elk buurtschap lagen de boerderijen naast elkaar op langgerekte hoevestroken die het dorpsgebied van noord naar zuid opvulden. Deze hoevestroken, in Schoonebeek 'opgaande' of 'opstrek'nde plaats'n' genoemd, strekten zich noordwaarts op in het hoogveen en naar het zuiden tot het Schoonebekerdiep. Het recht van opstrek bepaalde de richting en de vorm van deze opvallende strokenverkaveling. Dit is een eigendomsrecht dat een grondbezitter heeft op de onontgonnen gronden voor en achter zijn in cultuur gebrachte grond, voor zover ze liggen binnen het verlengde van zijn grensslotten en binnen de grenzen van zijn dorp. In Schoonebeek heeft dit recht de inrichting van het cultuurlandschap bepaald. De 'opgaanden' vormden parallelle stroken van 50-100 breedte. De opstrek van de buurtschap Westeinde liep niet evenwijdig met die van de overige buurtschappen vanwege het onregelmatige verloop van de zandrug en de doorbraak van de Bargerbeek met zijn groenlanden door het zandruggencomplex tussen Westeinde en Kerkeinde.

De 'opgaanden' stonden loodrecht op de zandruggen, waardoor iedere hoeve verzekerd was van een evenredig aandeel in de verschillende gronden. Van zuid naar noord lagen de lage, vochtige hooilanden langs het Schoonebekerdiep (de maden), daarop aansluitend de weilanden (de koelanden) en de hoger gelegen kampontginningen (de gröss kampen). Vervolgens de boerderij, gelegen op een ruim erf of hofplaats, welke aansloot op de tuinakkers (de goorns) en enkele weidekampen (de rusken). Nog verder naar het noorden strekten de bouwlanden (de akkers) zich op in het hoogveen.

Het bovengeschetste bodemgebruik vormde een afspiegeling van de oorspronkelijke gemengde bedrijfsvorm, die overeenkomst vertoonde met die van de Drentse esdorpen. In het landbouwbedrijf lag het accent op de voortbrenging van rogge en haver. Daarnaast was het Schoonebeekse bedrijf duidelijk op de rundveehouderij georiënteerd, met name op de vetweiding. Vanuit de veestallen of booën werden de groenlanden langs het Schoonebekerdiep en de hoogveenheide ten oosten van Ellenbeek geëxploiteerd. Deze vetweiderij verschafte de Schoonebekers gedurende enige eeuwen belangrijke inkomsten.

In de periode 1850 tot ongeveer 1930 vonden in Schoonebeek weinig ruimtelijke veranderingen plaats. De lineaire structuur van het dorp bleef behouden. In de 19^e eeuw verschoof de dorpskern naar de zuidzijde in verband met de ontginning van Broekveen (Europaweg). Opvallend was dat nieuwe bebouwing direct aan de hoofdweg werd geplaatst (huidige Europaweg). Voor Middendorp en Westeinde, waar de bebouwing het verst van de weg lag, betekende dit dat er hoofdzakelijk buiten de bestaande woonkern werd gebouwd.

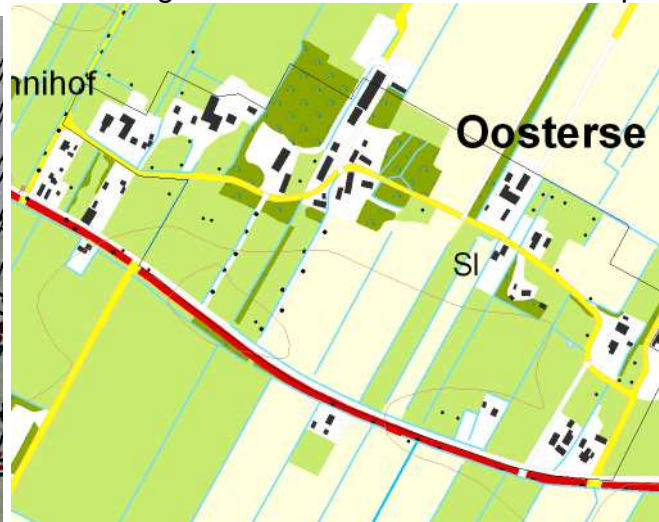
Kerkeind kende echter een andere ontwikkeling dat de drie andere gehuchten en ontwikkelde zich langs de Europa tot het dorp kern Schoonebeek. Hier kwam ook ook meest niet-agrarische bebouwing en waren er rond 1940 o.a. woningen, bedrijfsgebouwen, winkels en andere voorzieningen aanwezig. Dit beeld heeft zich nadien versterkt. Mede door de komst van de NAM in het gebied.

4.2.2 Werkverschaffingsproject

In 1932 een werkverschaffingsproject startten die het beeld van de drie gehuchten danig zou veranderen. In alle drie de gehuchten werden namelijk de boerderijen verbonden door aanleg van een nieuwe bestraten weg die parallel met de Europaweg liep. Vooral voor Westerse Bos en Middendorp had dit project ruimtelijk gevolgen omdat de wegen een nieuw tracé namen. Voor Oosterse bos kon er grotendeels gebruik worden gemaakt van een bestaand zandpad.

Oosterse Bos in 1904

Huidige structuur Oosterse Bos.

Deze nieuwe wegen zorgden niet alleen voor een verandering van de interne structuur maar hadden ook gevolgen voor de landerijen. Deze wegen zorgden er namelijk voor dat de dijkes(plaatsen), de oude toegangswegen naar veel boerderijen, hun functie verloren. Hierdoor veranderde het buitengebied (de landerijen) van de gehuchten.

De oliewinning activiteiten van de NAM na 1945 zorgden op een aantal plaatsen voor een nieuwe ontsluiting via de noordzijde. Hiertoe werden vanuit de Valendsweg een aantal oude dijkes verhard om de bereikbaarheid van de oliepompen te verbeteren.

De ruilverkaveling heeft in Schoonebeek plaatsgevonden in het weide gebied van het beekdal ten zuiden van de Europaweg. Ten noorden van deze weg heeft de ruilverkaveling nauwelijks plaats gehad. Al is er wel een enkel kanaal aangelegd voor de verbetering van de ontwatering.

5 Cultuurhistorische waardering

5.1 Inventarisatie

Zoals is aangegeven in hoofdstuk twee heeft er uitgebreide inventarisatie plaatsgevonden van de drie gehuchten op perceelsniveau en gebouwsniveau. Deze inventarisatie's hebben als basis gediend voor de analyses en de waardering en zijn terug te vinden in bijlage 1.

5.2 Analyse

5.2.1 Ruimtelijk

De hoofdstructuur van elk gebied wordt, in het verlengde van de historische ontwikkeling, gevormd door gelijknamige dorpswegen, te weten Westerse Bos, Oosterse Bos en Middendorp. Deze wegen zijn in jaren dertig van de 20ste eeuw aangelegd als verbinding tussen de boerderijen.

De aan de zuidzijde gelegen Europaweg heeft met name in het verleden een structurerende rol gespeeld, maar is door de aanleg van bovengenoemde wegen van minder belang geworden. Aan de zuidzijde van de gehuchten liggen nog een aantal restanten van de dijkjes die op deze weg aansloten. Deze dijkjes liepen voor de aanleg van de dorpswegen in 1932 door in noordelijk richting.

Anders dan in veel dorpen vormen de wegen door de gehuchten niet de ruggengraat waaraan de bebouwing is gekomen, maar wordt het tracé bepaald door de ligging van de huizen. Dit verklaart waarom de afstand van de boerderijen tot de wegen enorm verschilt en de percelen af en toe onlogisch doorsneden worden.

Qua diversiteit van inrichting van de ruimte valt het gebied uiteen in clusters van boerderijen en daartussen open gebieden met wijdse doorzichten.

Clusters van boerderijen met daartussen open gebieden en wijdse doorzichten in Oosterse Bos

De dorpswegen

De dorpswegen hebben een smal profiel. Het wegdek is bestraat met klinkers met aan weerszijden ronde betonnen bloembakken in groene bermen met straatlantaarns. De uitstraling van het profiel is in het algemeen eenvoudig en groen.

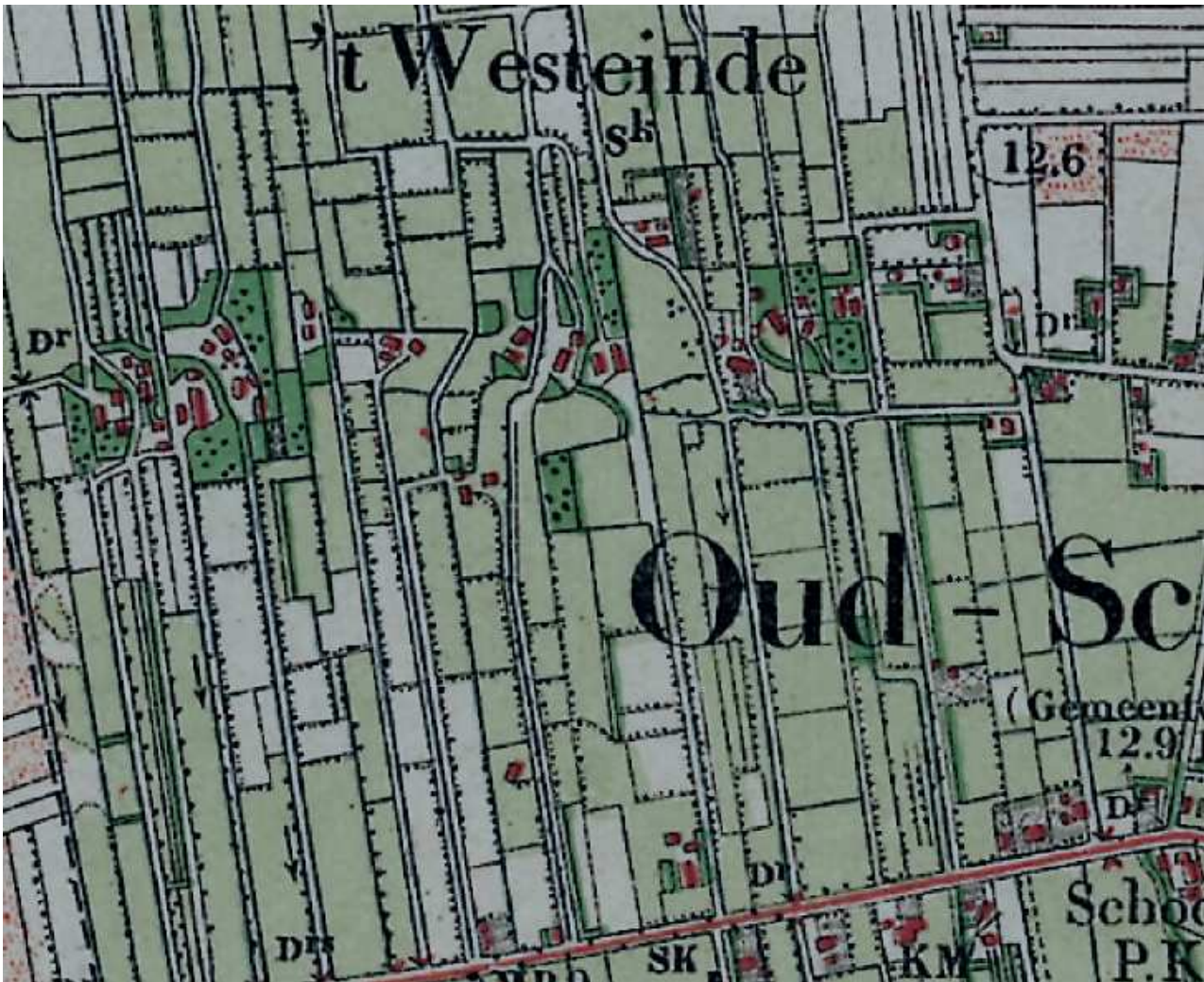

De weg functioneert als verbinding tussen de boerderijen die aan weerszijden zijn gelegen. De nokrichting van de bebouwing is meestal loodrecht op de weg. Na de aanleg van de dorpsweg in 1932 zijn er nieuwe boerderijen gekomen aan dit lint. Aan de dorpswegen bevinden zich of lintbebouwing of geclusterde bebouwing. De vrijstaande geclusterde bebouwing is in tegenstelling tot de lintbebouwing divers op de weg georiënteerd en ligt gegroepeerd aan weerszijden van de wegen.

Dit beeld komt goed overeen met het beeld uit rond 1900. De agrarische bebouwing is nog steeds divers georiënteerd, ligt her en der verspreid en de bebouwingsdichtheid is laag. In de loop der tijd is er wel andersoortige bebouwing aan de wegen gebouwd en heeft er enige verdichting plaatsgevonden in de vorm van woonboerderijen, maar de agrarische bebouwing heeft nog steeds de overhand. De overwegend agrarische bebouwing en de openheid gevormd door bebouwingsclusters herinnert aan de oude stedenbouwkundige structuur van het oude boerendorp. In deze gebieden is het authentieke agrarische karakter gehandhaafd en wordt versterkt door de landelijke inrichting van de wegen.

Dijkjes (plaotsen)

Bestaan uit deels verharde en onverharde tracés. De dijkjes bevinden zich aan de zuidzijde en noordzijde van de wegen, die door de gehuchten lopen. Het zijn relictten van de oude verbindingen met de Europaweg. Het landelijke, eenvoudige groene profiel benadrukt het oude agrarische karakter van de gehuchten. De dijkjes waren private toegangswegen tot de Europaweg. Door de opstreckende verkaveling loodrecht op de beek, had de boer alle grondsoorten (woeste grond, zandgronden en beekdaldgronden) in zijn bezit. Dit was noodzakelijk voor de bedrijfsvoering. Dit maakte dat de dijkjes parallel aan elkaar en loodrecht op de Europaweg stonden, met uitzondering van de dijkjes van Westerse Bos. Dit is op de kaart verkend in 1900 nog goed herkenbaar. Veel van deze dijkjes zijn verdwenen omdat ze door de weg uit 1932 niet meer noodzakelijk waren en omgezet konden worden in bouwgrond. De landschappelijke waarde van de dijkjes neemt hierdoor af.

Patroon van dijkjes in 1900 in Westerse Bos (Westeinde).

De nog aanwezige dijkjes accentueren het landschapspatroon daar zij nagenoeg alle parallel lopen aan de richting van de kavels. Ook de asfaltering van een aantal (t.b.v. de ontsluiting van jaknikkerperceeltjes van de NAM) doet afbreuk aan het landelijk karakter.

Landerijen

De landerijen zijn open gebieden gelegen tegenover en naast de bebouwing en vaak ingeklemd tussen oude perceelscheiding en dijkjes. Door de openheid wordt de relatie met het achterliggende land versterkt.

Het groene landelijke profiel wordt in Westerse Bos vanaf de Europaweg gezien op een plek doorbroken, te weten op huisnummer 7 (inventarisatie nummer 25) Hier wordt nog geboerd en de boer in kwestie heeft achter op zijn erf aan de zuidzijde een aantal silo's en schuren gebouwd.

Erven

Globaal genomen komt de huidige structuur van de erven overeen met het beeld dat ook al op de kaarten van Huguenin (eind 18^e eeuw) wordt aangegeven. De vorm en omvang van de erven en kavels akker- en groenland en de richting waarin deze zijn gelegen (zwak noord-west-zuid-oost) is nagenoeg nog perfect aanwezig. Dit geldt voor de opstrekken vanuit de erven in noordelijke richting (naar de Westeindsche landen), maar eveneens naar het zuiden (richting het dal van het diep). Voor de aanleg van de doorgaande wegen liepen erven en percelen noord- en zuidwaarts in elkaar over. Nu nog is menige perceelscheiding dwars over

de weg door te trekken. De aanleg van de doorgaande wegen is gebeurd op een schaal en in een vorm die geen afbreuk doet aan de buurtschap, integendeel: door de bermbeplanting en het licht slingerend verloop maken de wegen integraal onderdeel uit van de buurtschappen met hoge belevingswaarde. Een aantal van de kleine bosjes op en naast de erven is verdwenen. Een ander deel wordt beheerd als 'gazon met bomen'.

Conclusie's

Voor de gehuchten afzonderlijk kunnen we de volgende conclusie's trekken.

Voor Westerse Bos geldt dat het aantal landschappelijk gave zichtlijnen naar de Europaweg (zuidwaarts) en Westeindsche landen(noordwaarts) beperkt is, ook van origine door het bosachtige karakter van de buurtschap. De niet gewaardeerde percelen groen- en bouwland (vanwege schaalvergroting en grondgebruik hebben die een geringe cultuurhistorische waarde) zijn in dit opzicht zeker van belang.

Het 'boskarakter' van Oosterse Bos is met name in het middendeel zeer gaaf gebleven. Het aantal landschappelijke gave zichtlijnen naar de Europaweg (zuidwaarts) en Schoonenbeeker veld (noordwaarts) is beperkt, ook van origine door het bosachtige karakter van de buurtschap. De brede sloot en de parkachtige aanleg in oude huisweiden doen aan het landelijke karakter geen goed. Het aantal landschappelijke zichtlijnen in Middendorp naar de Europaweg (zuidwaarts) en noordwaarts is in vergelijking met de twee andere buurtschappen vrij groot. Het is voor de beleving van het landschap van groot belang dat deze lijnen blijven bestaan en de horizon niet wordt doorbroken door oost-west lopende elementen.

5.2.3 Architectonisch

De bebouwing in de drie gehuchten is bijna uitsluitend agrarisch. Het meest opvallend is het type, daarna de stilistische invulling.

Agrarische bebouwing

Hoewel geen enkele boerderij gelijk is, passen ze qua verschijningsvorm bij elkaar. Bijna alle boerderijen zijn namelijk van het hallenhuistype, met krimp, en stammen overwegend uit de 18^e en 19^e eeuw.*

Oostersebos 17

De oudste boerderijen zijn vaak met de schuur op de weg gericht, terwijl bij jongere meestal het voorhuis op de weg is gericht. De panden hebben een hoog rieten wolf- of zadeldak met houten of rieten top en baanderdeuren in de achtergevel. De stijl waarin de boerderijen zijn opgetrokken is ambachtelijk-traditioneel. Op het erf staan nog hooischuren, varkensschuren, stookhokken en waterputten.

Hallenhuisboerderij

De hallenhuisboerderij, waarbij woonhuis en deel onder één dak zijn geplaatst, wordt bepaald door het vrijstaande gebintwerk waarop de kapconstructie rust. Hierdoor ontstaat een driebeukig gebouw: de ruimte tussen de gebinten wordt als deel gebruikt terwijl de stallen zijn gegroepeerd tussen de buitenmuur en de deel. Binnen dit type zijn, afhankelijk van de plaats van de deel, enkele hoofdtypen te onderscheiden: boerderij met achterbaander niet in het vlak van de achtergevel (= onderschoer, oudst bekende type), boerderij met achterbaander in het vlak van de achtergevel, boerderij met zijbaander (jonger type). Vaak verviel bij het woongedeelte de buitenstijlruimte aan één zijde; hierdoor ontstond een krimp met de mogelijkheid grotere kozijnen te plaatsen en meer daglicht in de woonkamer te krijgen.

Ambachtelijk-traditioneel

De ambachtelijk-traditionele stijl is een bouwtrant die niet aan een bepaalde stijl of periode is gebonden, maar gebruik maakt van traditionele streekeigen vormen, materialen en detailleringen. Typerend voor dit gebied is dat de bebouwing verbonden is met de bodem waarop ze staat; dit valt af te lezen aan het gebruik van vakwerk (oudste boerderijen), houten topgevels, rieten kappen en decoraties in de vorm van geknoopt stro.

Westersebos 30

Verstening van de muren en de opkomst van de dakpan is een ontwikkeling van de laatste eeuwen toen de welvaart op het platteland steeg.

Duitse invloeden

Opvallend voor dit gebied is dat ook invloeden vanuit Duitsland waarneembaar zijn: het gebruik van Bentheimer zandsteen voor bijvoorbeeld plinten, gevelstenen of waterputten, de toepassing van hoge gesloten zijgevels, degelijk gebouwde boerderijen met zware

eikenhouten kozijnen. Deze invloeden zijn duidelijk aanwezig bij de boerderij Middendorp 10.

Middendorp 10

Uitzonderingen

Qua type is de hallenhuisboerderij met dwarshuis (Westersebos 9) in dit gebied een uitzondering. Aan het einde van de 19^e eeuw werden in het algemeen boerderijen rijker van vorm. Behalve de vorm zijn vanaf deze periode verschillende bouwstijlen te onderscheiden. Westersebos 6 is de enige boerderij met een rijkere detaillering. De boerderij is opgetrokken in een stijl met Eclectische invloeden. Het Eclecticisme is de verzamelnaam voor een bouwstijl met gemengde toepassing van diverse historische stijlmotieven.

Heel opvallend voor dit gebied is de dubbele boerderij die bestaat uit twee met de kopgevels van het woongedeelte tegen elkaar aangebouwde boerderijen.

Westersebos 11/13

Uitzonderlijk zijn de drie boerderijen Middendorp 14/16/18, die tezamen een organisch gegroeid stedenbouwkundig geheel vormen.

De boerderijen uit de 20^e eeuw zijn ook van het hallenhuistype, ze hebben of een kap gedekt met pannen (Oosterse Bos), een rieten kap (Middendorp), of een woongedeelte gedekt met pannen en een schuurgedeelte gedekt met riet. De algemene tendens was dat heel geleidelijk het hallenhuis concurrentie kreeg van boerderijtypen uit andere streken. Vooral in de 20e eeuw verschuift het streekeigene steeds meer naar de achtergrond. In dit gebied zijn echter maar

twee kop-rompboerderijtjes (Oosterse Bos) te vinden.

Oostersebos 23

Andersoortige bebouwing

In Westerse Bos staan twee woonboerderijen, waarvan één in een stijl waarin Delftse School-elementen zijn te herkennen, een traditionalistische bouwstijl met sobere vormtaal ontleend aan de vaderlandse (baksteen-) bouwtraditie. Opvallend is het houten vakantiehuisje, in principe zeer zeldzaam, maar niet kenmerkend voor dit gebied.

Westersebos 30a

In Oosterse Bos staat aan de Europaweg andersoortige bebouwing, in het gehucht zelf is een villa omstreeks 1990 gebouwd.

In Middendorp bevindt zich veel andersoortige bebouwing: zeven woonhuizen uit de 20^e eeuw, waaronder een cottage en een villa. Bijna alle panden zijn opgetrokken in een stijl die teruggrijpt op traditionele vorm en stijlmotieven.

Recente ontwikkelingen

Een aantal boerderijen is gerestaureerd op een manier waarbij bouwsporen zijn verdwenen. Hierdoor is het verleden weggeveegd en valt de geschiedenis niet meer aan een gebouw af te lezen.

In met name Middendorp zijn bij herstel van panden de oude gebinten en kap bewaard gebleven, terwijl de gevels opnieuw zijn opgetrokken, meestal naar oud voorbeeld. Ook hierbij

verdwijnt de geschiedenis en ontstaat nieuwbouw in een traditionele stijl.

Norbruislaan 19

Ook bij herstel worden muren deels of geheel opnieuw opgetrokken, het riet vervangen door pannen, vensterindelingen gewijzigd en kozijnen vervangen door strakke (soms kunststof)kozijnen waarbij het oude profiel is verdwenen. Opvallend is dat in Middendorp, met uitzondering van de rijksmonumenten, de ambachtelijke detaillering het sterkst is gewijzigd.

Middendorp 3

5.3 Waardering

5.3.1 Ruimtelijk

Bij de ruimtelijke waardering is vooral gelet op de vergelijking tussen de situatie rond 1900 (historische Atlas Drenthe, 1:25.000) en de situatie heden ten dage. Die laatste is beschreven op grond van veldwerk, gesteund door het kaartbeeld van de Topgrafische Atlas van Drenthe (1: 25.000).

De waardering van de drie gebieden is door grote gaafheid in het algemeen hoog, omdat de huidige structuur van de erven globaal overeenkomt met het beeld op de kaarten van eind 18^e en begin 20ste eeuw. De vorm en omvang van de erven en kavels akker- en groenland en de richting waarin deze zijn gelegen (zwak noord-west-zuidoost) is meestal nagenoeg nog perfect aanwezig. Vaak wordt dit beeld versterkt door oorspronkelijke beplanting. De dorpswegen hebben hun landelijke karakter behouden en worden opgesierd met lantaarnpalen en bloembakken. Dit landelijk beeld wordt vaak versterkt door de passende bebouwing en beplanting aan de dorpswegen. De vorm en grootte van de percelen zijn meestal ook gaaf wat bijdraagt aan het totaal beeld. Veel van de oorspronkelijk dijkes zijn wel verdwenen. Ook de

afwisseling van clusters van boerderijen en open stukken met doorzichten geven de buurtschappen een hoge belevingswaarde.

Het bovenstaande gaat met name op voor de buurgemeenschappen Westerse Bos en Oosterbos. De modernisering van de erven (verharding, veel gazons, etc.) in Middendorp is zodanig dat er aan de sfeer nu ernstig afbreuk wordt gedaan, dit in tegenstelling tot de andere buurtschappen

Diverse bosjes worden benut voor het storten van voornamelijk tuinafval. Hierdoor loopt de landschappelijke waarde terug.

Het is voor de beleving van het landschap van groot belang dat de zichtlijnen vanuit de dorpswegen blijven bestaan en de horizon niet wordt doorbroken door oost-west lopende elementen.

Vanuit de Europaweg bestaat het gevaar dat de buurschappen hun ruimtelijke eenheid verliezen door uitbreiding van agrarische bedrijven naar de Europaweg toe.

5.3.2 Architectonisch

De cultuurhistorische waardering van de bebouwing verschilt per gehucht, maar is in het algemeen vrij hoog, omdat de bebouwing overwegend haar oorspronkelijke, agrarische, ambachtelijke uitstraling heeft behouden. Daarnaast leveren originele bijgebouwen, het erf en de ligging een belangrijke bijdrage aan de waarde. In Westerse Bos worden de meeste panden hoog gewaardeerd, slechts drie hebben een lage waardering. In Oosterse Bos bevindt de grootste groep panden zich in de middenklasse, de bebouwing heeft een redelijk tot hoge waardering gekregen. In Middendorp echter is de groep laag als midden even groot. Vergeleken met de overige twee gehuchten is de bebouwing hier het laagst gewaardeerd.

De lage waardering van de bebouwing (met name in Middendorp) heeft te maken met het verdwijnen van de cultuurhistorische waarde door:

1. het verwijderen van bouwsporen
2. herbouw
3. het wijzigen van de ambachtelijke detaillering

Leeftijd

Doorgaans wordt voor een cultuurhistorische waardering geen minimum ouderdom van 40 jaar aangehouden. In dit gebied zijn sommige panden jonger dan 40 jaar en is de afstand in tijd te kort om de cultuurhistorische waarde te kunnen inschatten.

6 Bronvermelding

- Boivin, B., Veen, C. van der, *Drents Boer-boek; 7000 jaar boerderij en landschap*, Stichting Drentse Landschap, Assen, 2003.
- Gerding, M.A.W. (red.) e.a, *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost Drenthe*, Boompers, Meppel, 1989.
- Jans, J., *Langs oude Drentse boerderijen*, Assen, 1980.
- Jong, L. de, *De Drentse Boerderij*, Assen, 1987.
- Jongere bouwkunst en stedenbouw 1850-1940 MIP / Drenthe. *Gemeentebeschrijving Schoonebeek*, Provincie Drenthe, augustus 1990.
- Kruiger, J.B.T., *Architectuur en stedenbouw in Drenthe 1850-1940*, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zwolle 1991.
- Kuipers, G. *Het gezicht van Nederland*, Schoonebeek, uitgeverij Uniepers Abcoude/ Stichting Het Gezicht van Nederland.
- www.kich.nl

Bijlage 1: Ruimtelijke waardering van Westerse Bos op A3 formaat

Bijlage 2: Waardering gebouwen van Westerse Bos op A3 formaat

Bijlage 3: Ruimtelijke waardering van Middendorp op A3 formaat

Bijlage 4: Waardering gebouwen van Middendorp op A3 formaat

Bijlage 5: Ruimtelijke waardering van Oosterse Bos op A3 formaat

Bijlage 6: Waardering gebouwen van Oosterse Bos op A3 formaat

Bijlage 7: CD-Rom met Eindrapport en inventarisatie Westerse Bos, Middendorp en Oosterse Bos op perceels- en gebouw niveau.

Bijlage 8: Inventarisatie Westerse Bos op perceels- en gebouwsniveau.

Bijlage 9: Inventarisatie Middendorp op perceels- en gebouwsniveau.

Bijlage 10: Inventarisatie Oosterse Bos op perceels- en gebouwsniveau.